

Új osztálypolitika

1

Az országgyűlési választásokon győztes jobboldal fordulatot ígért, és ezt az ígéretét – ha a többit nem is – betartotta. Sőt nem is csak egy fordulatra került sor, hanem többre.

Az első voltaképpen nem meglepetés. Az MDF is, az MSZP is „szociálisabb” politikát helyezett kilátásba annak idején a kampányában, mint aminőt folytatni tudott. A kínos gazdasági tények hatására – illetve azoknak a föltevéseknek a hatására, amelyeket az üzleti körök és a pénzügyi szakemberek „tényeknek” szoktak tekinteni – mind az MDF, mind az MSZP megpróbálkozott a szabad piac, a privatizáció, a költségvetési egyensúly valamiféle kelet-európai „vudu” változatával, majd a választások előtt elkezdett vadul költekezni. A „fideszmagyarok” (ahogy elneveztem őket 1998 nyarán) vezette egyesült jobboldal ezt csupán brutálisan és ügyetlenül csinálta. Már a zűrzavaros, rögtönzött kormányalakítás előtt világossá tette, hogy választási programját nem gondolta komolyan. Szerinte a gazdaságot (már amennyire a népet, és nem a hatalmon lévőköt és pártfogoltjakat érinti) úgy kell irányítani, hogy minél kevesebb konfliktus legyen belőle ott, ahol az ilyesmi számít: a „csúcson”.

A közönséget becsapták, de a közönség valamiért (talán az előző, balközép kormány súlyos hibái miatt, talán önbecsülése védelmében) nyilván azt akarta, hogy becsapják, hiszen az Orbán-Matolcsy-féle (később persze visszavont és letagadott) populista szociális demagógiáról a korábbi tapasztalatok alapján tudni lehetett, hogy képtelenség.

Matolcsyt elcsapták, Urbán Lászlót – aki közérthetően elmagyarázta, hogy a

Fidesz-program készítőit miért kell elcsapni – szintén elcsapták.

A tőzsde első mordulására a jobboldal cinikusan a sutba vágott mindent, amiért *a nem elkötelezett és alacsonyabb jövedelmű választók* egy része jobbra szavazott. Ha a jobboldal ezt né tán nem is tudta előre, ha a szemfényvesztés nem volt szándékos – tudhatta volna.

A balközép ellenzék kukkot se szólhat, hiszen kormányon lévén maga is ezt a pénzügyi politikát támogatta, amelyet a választások idején a jobboldal támadott és most folytat.

Mindez a jelenleg kormányon lévők szémszögéből nem fontos. A magyar jobboldal mindig alárendelte a gazdaságot a politikai, közelebről hatalmi-személyzeti taktikának, ez utóbbit pedig a világnézeti-kulturális hegemonia ábrándjának. Alapvető ígérete nem gazdasági jellegű volt – ezt, meglehet, a választók is sejtették –, hanem valami más, és ennek a megszegése még súlyos következményekkel járhat (amelyek közül az lenne a legsúlyosabb, ha nem volna semmi következménye).

Orbán Viktor legfontosabb, bár csak részben kimondott ígérete *szociológiai* természetű volt: a nemzedékváltás ígérete. Orbán megszimatozta, hogy az országnak elege volt a „rendszerelváltók” és a „reformkommunisták” természetlenség érzett (bár szerintem szükségszerű és helyes) szembenállásából. 1994-ben ezt Horn is tudta még (innen a szocialista/liberális koalíció sokáig fényesen bevált ötlete), de 1998-ra elfelejtette (cigányozás, konkordátum, dunai erőmű). Az ország új arcokat akart látni.

Igaz, Orbán nem éppen új arc (ő a *legrégebbi* pártvezér Magyarországon), de kormányon még nem volt, és fiatal. Antall, Horn: a múlt. A Fidesz-MPP a

jövő, a tévé, az üzenetrögzítő, a laptop, a mobiltelefon.

Ezt az alapvető (bár a dolog természeténél fogva többé-kevésbé implicit), győzelemre vezető ígérését Orbán Viktor kétszeresen is megszegte, és ma már egyértelmű, hogy nem gondolta őszintén. Ez az őszintétlenség azonban politikai stratégiájának a lényegéből fakadt. Azon a szűk pászmán, amelyen a jobboldal vezérének politikai gondolkodása mozog, Orbán alapos, következetes és bátor. (Ez a „szűk pászma” nem azt jelenti, hogy Orbán műveletlen: egyike ő annak a kevés magyar politikusnak, aki olykor könyveket olvas.) Rájött, hogy hatalmi ambícióihoz bázisra (azaz a befolyásos rétegek támogatására) és médiabefolyásra van szüksége.

Mindéhez pedig pénzre. Sok, sok pénzre.

A hagyományos jobboldal népszerűtlen. Sok támogatója van az úri osztályok leszármazottai, a tudóstársadalom, a felső bürokrácia, az üzleti világ, az emigráció körében, de megválaszthatatlan. A gazdag, nagyszerű összeköttetésekkel rendelkező, ingerült öreguraknak mindenük megvolt a hatalomhoz, csak kormányképes pártjuk nem. Vezéreltjük sem. Orbán elhatározta, hogy ő lesz az.

A hagyományos jobboldal előítéleteinek, mániáinak, történelmi mítoszainak nem volt egyetlen kompromittált darabja sem, amelyet Orbán eleinte meg-megbicsakló, mutáló hangon el ne szavalt volna. Mindenki tudta, hogy egyetlen szót se hisz belőlük. Mindenki tudta, hogy e sorok írója százszor jobban kedveli az MDF-et, mint Orbán. Nem számított. Orbán kiállta a próbát, mert akkor is darálta az ósdi jobboldali radikalizmus ráolvasásait, amikor lát-szólag semmi haszna nem volt belőle. Az öregurak éber szeme előtt minden kakasszókor el kellett árulnia régi barátait, régi elveit, régi stílusát, régi karakterét. Rezzentlenül tagadott meg mindent, amit csak lehetett.

Nem volt olyan apró klikkje, irányzata, asztaltársasága, hattyúprémes egy-

lete, gumicellája, lovagrendje, szektája a jobboldalnak, amely előtt Orbán meg ne alázta volna magát, amelynek jelenlétében ne köpött volna hatalmasat fiataalkorának sírjára. Ez bevált. Az öregurak alája rendelték a hagyományos jobboldalt, jött a pénz, az értelmiség, a protekció, a káderek, a szövetségesegek, a propagandisták, a Sashegy és a Svábhegy hervadó szépasszonyai.

És Orbán megtanulta a leckét az MDF, az SZDSZ, az MSZP kudarcából: ő nem hálátlan. A támogatók, a hagyományos jobboldal – „édes Aladárom, vedd magadhoz a Béla gyereket, az édesanyja Krizsovánszky lány, leventekori ideálom!” – minden madáríjesztője nagykövet, főtanácsos, udvari kamarás. A nép egyértelműen kifejezett akarata ellenére visszahozta a népszerűtlen MDF-KDNP-kádereket, akiknek szavazataik ugyan nincsenek, de *kapcsolati tőkéjük* hatalmas. Hülye kommunisták – azt képzelték, megsemmisítették az osztályellenséget!

De ez még semmi. Orbán mesterfogása csak most következik, a dupla rittberger, amelyre nálunk még senki nem volt képes (bár a horvát, szlovák, román, ukrán, türkmén kollégák igen). Az, hogy az alternatív-radikális politikai ellenkultúra vakmerő fenegyereke átmegy a legunalmasabb jobboldalra: ilyen már volt. S mivel az emberek általában nem bírják elviselni a *kognitív diszsonanciát*, Orbán ma már nyilván hiszi (részben) azt a sok képtelenséget, amelynek az iskolás fölmondására rákényszerült: hiszen ha tudatosan föllentene, le kellene néznie önmagát, erre pedig csak Dosztojevskij némely hősei képesek és hajlandók.

Orbán a jobboldal támogatóit is megtevesztette, bár udvar- és tárnokmesternek, bánnak, fregattkapitánynak, székállónak persze kinevezi őket.

Orbán fogta magát, és suttyomban reformkommunista kormányt alakított. A kései pártállam reformer technokratái (Martonyi, Járai, Chikán), az 1989 előtti értelmiségi *establishment* alakjai (Gógl, Hámori, az oktatási miniszter

„akadémikus” környezete), a kommunista erőszakszervezetek bomlásterméke (Pintér), a „reformvilág” mindene (Stumpf) különböző színvonalat képviselnek, az első néhány említettet őszintén becülöm. Ám az érdekes és a fontos ez: *mindezek az urak* – talán Pintér tábornok kivételével – *MSZP-kormány tagjai is lehetnének (voltak is olykor)*. Ezzel megnyílt a volt párttagok útja a jobboldalra.

Ezt az utat annak idején Antall eltorlaszolta. Így beszűkítette a hagyományos jobboldal bázisát (persze kivételek is voltak, különösen a sajtóban) – ezt mára minden jobboldali csoportosulás föladta: ma minden jobboldali párt, egyesület, szerkesztőség tele van a Kádár-rendszer jobb-rosszabb figuráival. Ez szerintem történelmi fordulat. A bukott rendszer számos férfija (mint a volt Szovjetunióban és a Balkánon) Magyarországon is hajlamos lett volna sovén, tekintélyelvű mozgalmakhoz csatlakozni, ha hagyják. De a visegrádi „háromszögben” – Antall, Klaus, Olaszewski érdeméből – ez másképp történt. A bal- és jobboldali (antiliberalis) tekintélyelvűség Kelet-Közép-Európában – Orbán Viktor kormányra lépéséig – kettévált, ebben különbözött térségünk „nyugatias” pereme Iliescu, Tudjman, Mečiar rezsimjeitől. Ennek a különbözőségnek Magyarországon vége.

A magyar szocialisták legszilárdabb bázisa mindenekelőtt a volt párttagok politikailag otthontalan blokkja volt, amely irdatlan informális hatalommal és rengeteg pénzzel rendelkezett. Ezt a blokkot – a tulajdonképpeni nemzeti középosztályt – a rendszerváltó pártok elidegenítették maguktól. *De mostantól kezdve már nem*. Az MSZP többé nem számíthat automatikusan ezekre a férfiakra, akik amúgy is öregszenek. Pénzük még van, de többé nem biztos, hogy az elbizonytalanodott, sodródó MSZP-re költik. Baloldalon is, jobboldalon is miniszterek lehetnek. Majd megnézik, melyik a jobb üzlet.

A hagyományos jobboldal elegáns öregei azért nem ebben reményked-

tek. Ők a főhatóságok élén „tisztá múltú” magyar gyerekeket akartak látni. Ehelyett mi történt? Távozott Medgyessy, és a helyébe került az egykori helyettese. Azért a Batthyány Alapítványnak mégsem Pintér tábornok elvtárs az eszményképe. De már késő. Már minden pénzüket föltették Orbánra. Megszerezték neki a klérust, a keresztény értelmiséget. De Orbán tudja, hogy ez kevés. Neki a tanács- és kolhozelnökökre is szüksége van. *Kettős restaurációra: Borossra és Pintérre*.

És mindezt ráadásul – lángelméjűen – valamiféle antikommunista pipiskedés-sel teszi. Hiszen az elmúlt négy évben az volt a fő kifogása a balközép kormánykoalícióval szemben, hogy a rendszerváltó erők egyike összefogott az állampárt egyik utódával. A liberális értelmiség fontos részét épp ezzel sikerült átcsábítani a szabaddemokratáktól. Csakugyan: az SZDSZ taktikai szövetséget kötött az utódparti reformbaloddallal. A Fidesz-MPP nem kötött velük szövetséget: *ők maga a Fidesz!* Stumpf, Pintér, Járai, Gógl stb. neve mögött a hivatalos kormánylistán ez áll: (*Fidesz*). A volt pártállami vezető osztállyal *mindenki* összenőtt valamelyest, mert a felső rétegekben *mindenki* összetartozik vele. Vajon mit gondol ma Tellér és Tölgyessy a „megalvadt struktúrákról”? Tölgyessy kesernyésen öngazolol cikkeiből ítélve (Magyar Nemzet, 1998. szeptember 26., vö. *Kritika*, 1998/10) egyetlen vigasza: hajdani elvbarátai veresége. (Szeptember óta kiábrándulása hétről hétre fokozódik – és ez nyilván kifejezi a szabaddemokratáktól átállt értelmiségiek lelkiállapotát.)

Orbán a kommunista kérdést huszárvagással iktatta ki a magyar politikából. Azzal, hogy a piaci szocialista kormányt piaci szocialista kormánnyal váltotta le, bohócot csinált mindenkiből.

Gratulálok.

De Orbán nem éri be ezzel. Orbánnak Simicskája és Ganspergere is van.

A képlet világos: ha az eddigi adócsaló, korrupt, MSZP-támogató nagytőkésekből nem lesznek adócsaló, korrupt,

Fidesz-MPP-MDF-támogató nagytőkés-
sek, akkor az adóhivatallal, az alkot-
mány- és törvényellenes adórendőrség-
gel, vám- és pénzügyőrséggel, a hitele-
ket kézben tartó félállami bankokkal
gyúlik meg a bajuk. Az adócsaló, kor-
rupt nagytőkésék tömegesen fognak rá-
döbbedni a nemzeti konvervativizmus
szépségeire. Meg fognak nyílni a szívek
és a pénztárcák.

Simicska mint korbács, Gansperger
és Auth mint mézeskalács: a cél tiszta,
az irány szilárd, a miheztartás félreér-
tetetlen. A közbeszélő értelmiségi-
ek is meg fogják érezni az állami ösztön-
díjakon végigfűtött hűvös szellőt.

Ezt nevezem széles politikai tömeg-
bázisnak. Itt a tömegbázis („politológus-
okkal” szólván) annyira „az érdekek
mentén artikulálódik”, hogy a fal adja a
másikat.

A balliberális publicisztikának abba
kéne hagynia az élcelődést a „polgár”
szó csuklásszerű ismételtetésével. A
„polgár” szót a fideszmagyar polgári
párt szó szerint érti, ahogy megtanulta
a foxi-maxiban és a KISZ-táborban:
„polgáron” burzsoát ért. Tandíjat szün-
tet meg annak, aki egyetemre szokta
járni a gyerekeit, autópálya-díjat eny-
hít annak, aki gépkocsin közlekedik (és
így frissíti a környezetet), családi pótlé-
kot-segélyt ad vissza annak, aki meg-
volna nélküle.

Tudja, hogy a *polgár* szokott szavaz-
ni. A szegények nem szoktak szavazni,
s ha igen, akkor összevissza. Ameddig a
rend-, test-, polgár-, nemzet-, határ-,
vad- és pénzügyőrök, valamint a maffi-
ózók rendet tartanak az országban, ad-
dig a szegényektől nem kell félni.

A szegények televíziót, kannás „bort”
és csavarlazítót fogyasztanak: ez nem
teszi őket fogékonnyá az árnyalt re-
formprogramokra és emberi jogi utópi-
ákra. Az állástalanság nagy fegyvelmező
erő. A munkanélküliség és a sztrájk
egymást üti.

Orbán Viktor mint magánember és
tévécsevegő bizonyára a legjobbakat kí-
vánja a nélkülözőknek, még hozzá őszin-
tén. De nem ér rá. *Addig nem nyugod-*

*hat, ameddig létre nem hozza a gyakorla-
tilag leválthatatlan jobboldali egységpár-
tot.* A leglényegesebb fóladatra koncent-
rálni: ez ismert politikusi erény. A fő cél-
nak – csakugyan bámulatra méltó kö-
vetkezetességgel – mindent alárendel. A
hagyományos jobboldal csak akkor
nyugszik bele az utódpárti reformbalol-
dal súlyos kormányzati jelenlétébe, ha
sovén igényei kielégülnek. Nosza, sérte-
gessük csak nyugati szövetségeseinket
és keleti szomszédainkat. A technokra-
ták, a gazdasági bürokraták, a fináncoli-
garchia, az állami nagyvállalatok veze-
tői csak akkor tűrik el az efféle kalandó-
kat, ha a deflációs stratégia, a fiskális
szigor folytatódik. Nosza, dobjuk ki az
ablakon eredeti programunkat. Költeke-
zik Torgyán? Szorítsuk össze a fogunkat,
faragjuk le a katonai költségvetést ak-
kor is, ha a NATO elképed, akkor is, ha
euroatlanti integrációs terveink veszély-
be kerülnek, akkor is, ha a Magyar Köz-
társaság védtelen és védhetetlen. Nem
tudjuk a szövetséges jobboldali mozgal-
mak egymással versengő gazdasági igé-
nyeit kielégíteni? Halasszuk el a költ-
ségvetési vitát, szüneteltessük a parla-
menti demokráciát. Fény derül a velünk
szövetségre lépett kádárista erőszak-
szervezeti törzskar posztszovjet stiklijei-
re? Robbantsunk ki ellenhisztériát, és
zárjuk szorosra a sorainkat. Vigyázzunk
rá, hogy mindenkit megjutalmazunk,
lekenyerezzünk, megbecsüljünk, megdi-
csérjünk, aki segítségünkre volt vagy le-
het – *kivéve saját szűkebb pártbéli ve-
télytársainkat* (őket már betörtük).

Ameddig a korábbi balközép kor-
mánykoalíció idiótáságainak, árulásai-
nak, simlisségeinek az emléke eleven
(ezeket én, mint ismeretes, kíméletle-
nül bíráltam), addig a mai balközép ter-
mészetes szövetségeseinek és kritikás
híveinek a hangja nem lesz nagy. Ezt a
jobboldal jól tudja, és siet.

A jobboldali kormánytöbbség ma
még megtapsolhatja a MIÉP-es kolléga
(megjegyzem: parlamenti rendszerben
az a kormánypárt, amely igennel sza-
vaz a miniszterelnök személyére – illet-
ve majd igennel fog szavazni a költség-

vetésre és a bizalmi kérdés fölvetésekor, tehát a MIÉP *de facto* és részben *de iure* igenis kormánypárt...) antiszemita országgyűlési szónoklatát: pár glosszánál többet egyelőre nem kockáztat. *Charta* most nem lesz.

Orbán Viktor mindent alárendelt a nagy célnak, a folyamatos válságba befáradt középosztály meghódításának és a jobboldali egység megteremtésének. A veszélyessé és kiismerhetetlenné vált világtól való páni félelem – amely minden antiliberalis-antidemokratikus tömbösödés lelki indítéka – persze nem indokolatlan, sőt a rendpárti keménykedés iránti vonzalmat is meg lehet érteni (Horn Gyula is használta). A hatalmi koncentráció, a gyors „intézkedés”, az uralom nyílt élvezete önmagában is imponál az önbizalomhiányos, tétova, tájékozatlan polgároknak. A győztesnek a babona mindig magasabb rendű intelligenciát tulajdonít.

De az egész csak illúzió.

Annak van hatalma, aki belátása szerint cselekedhet. Orbán lemondott arról, hogy azt tegye, amit szíve szerint tenne (vagy tett volna hajdan), azért, hogy hatalma legyen. De milyen hatalma van annak, aki nem cselekedhetik a szíve szerint? Semmilyen hatalma. Orbán azt teszi, amit azok kérnek tőle, akik hatalomra segítették, ott tarthatják, és akik nem olyanok, mint ő. Ez a hatalom nélküli, nem szabad ember definíciója.

Orbán azért, hogy hatalma legyen, szélesíti bázisát, azaz egyre többféle politikai erővel osztja meg. De minél kiterjedtebb ebben az értelemben a hatalom, annál sekélyebb. Az igazi demokratikus politikus a meggyőződése köré gyűjt csapatot, aztán körülnéz, kivel lehet szövetséget, kompromisszumot, koalíciót kötni. Orbán viszont nem a programja (ami cserélhető) köré gyűjtött embereket, hanem a személye, az ambíciója, az akarata köré.

Persze a többi magyar politikus is ilyen, bár őket némileg jobban korlátozza körvonalazottabb politikai-világnézeti hagyományuk. Némileg.

Orbán Viktornak a szövetségi rend-

szere fölött nincs igazi hatalma (ez alkurendszer), *befelé* ez a hatalom üres, néhány kódolt „kirekesztő” célzáson kívül. De *kifelé* a hatalma óriási lesz az Orbán-csoportnak, mert összeadódik majd benne a belekényszerített heterogén áramlatok gazdasági, intézményes ereje és *heves öngazolási kényszere* – hisz mindegyik röstelli a többit.

A *fidesz*magyar programvákuum szintén erőt szív be: azokét, akik úgy érzik, „dolgozni akarnak”, tenni valamit („politikamentesen”) a nemzetért. Ezt program és kontúros politikai identitás nélküli kormánnyal könnyű megcsinálni; az Orbán-kabinet sok lelkes, korábban mellőzött, művelt szakember támogatását nyerheti meg, akiket invenciózus munkájukban nem akadályoz majd Orbán, aki egységpártjának bethleni művével van elfoglalva.

Ez persze azt is jelenti, hogy a politikailag egységesülő magyar nemzeti burzsoázia érdekében komolyan, eltökélten és tehetségesen fog dolgozni. Távol álljon tőlem alábecsülni Orbán Viktort. Szerintem delibábot kerget, sosem lesz hatalma, csak állása – de osztályának, amelyet szolgálni akar, kitarató és ügyes védelmezője lesz. Egyetlen lehetséges politikája: osztálypolitika. (Szemben a marxista előítélettel, *nem* minden politika osztálypolitika; de némelyik az.)

És nagyon úgy néz ki, hogy ameddig a politika Magyarországon a középosztály, a polgárság, a nemzeti burzsoázia játékszere marad, addig az Orbán-féle konglomerátum kormányon lehet – akár évtizedekig; miért ne? –, a „*nem-szavazók pártjai*” pedig marginalizálódhatnak. A hagyományos jobboldal és a volt párttagok megszerzése, az antiliberalis fiatalság (a diplomás és tanulóifjúság ezúttal koravénül státusörző, „konzervatív” erő) megnyerése, az érthető anti-kapitalista és nyugatellenes érzület: ezek valódi lehetőségek a jobboldal számára. Ha javul a gazdasági helyzet, a polgárság elégedett, ez megfelel a jobboldali kormánynak. Ha romlik a gazdasági helyzet, a középosztály összetart,

„idegen” konkurensei és a szegények ellen fordul: ez is megfelel a jobboldali kormányznak.

Ha nem lesznek új szereplői a magyar politikának, akkor a fideszmagyar nemzeti egységre hosszú ideig számíthatunk. Akik nem tudják érdekeiket hathatósan érvényesíteni, azok nem érdekesekek. Akiknek csak panaszra van hangjuk, azok majd elnémulnak.

Persze mindezt nem Orbán Viktor találta ki. A liberális demokrácia durva osztályuralommá hamisítása nem ma kezdődött. A demokrácia osztályuralommá silányítása azonban az eddigiektől eltérő, bár nem teljesen új gondolatokat, politikai eszközöket igényel.

2

Az egységes jobboldal gátlástalan *polgári* osztálypolitikája tehát akár évtizedekig sikeres és domináns maradhat, amennyiben a magyarországi politikában nem jelennek meg új szereplők. De kik lehetnek ezek az új szereplők, megjelenésüknek mi volna az értelme és mi a lehetősége?

20

Az utóbbi hat-hét évben azzal próbálkoztam, hogy némi szellemi teret kerítsek a republikánus patriotizmusnak, azaz – a szabadelvűség némi korrekciójával – arról próbáljam meggyőzni a közönséget, hogy a demokratikus politika nem vezethető vissza az egyéni érdekekre, szükségletekre, vágyakra és akarásokra, hogy vannak olyan közös javak, amelyek eleve valamennyiünk javai, hogy a honpolgári közösség (a politikai nemzet) nem pusztán érdekközösség, hogy a „negatív szabadság” védekező retorikája nem meríti ki a liberális politikai filozófia hagyományos tartalmát.

Ellenzem azt, hogy a mai politikusok zöme (nemcsak Magyarországon) a háztartások fogyasztási statisztikájának, a közvélemény-kutatásnak, a szponzorok listájának tanulmányozásából kiindulva határozza meg stratégiáját (ha ez tudományos ismeret lenne, *valamennyi* pártnak nyernie kellett volna).

A szabadság és az igazságosság azok-

nak is érdeke, akiknek a másokéhoz viszonyított társadalmi helyzetét nem javítja: érdekük, mert mindannyiunk érdeke morálisan elviselhető világban élni. Vannak olyan előfeltételei a demokratikus társadalomnak, amelyek teljesületlensége azokat is sérti, akik a szabadságot nem lehetnek képesek fölhasználni saját helyzetük javítására, tehát akár közömbösekek lehetnének a szabad társadalom sorsát illetően.

A hiba ott volt a gondolatmenetben, hogy a klasszikus (például a múlt századi osztrák-magyar) szabadelvűekhez hasonlóan nem érdeklődtem kellőképpen a honpolgári közösség valóságos terjedelme iránt. Amennyiben kritika nélkül elfogadjuk az *aktív polgárokból* álló *empirikus* nemzet (amely a még nem realizált, virtuális nemzetnek csak része, Magyarországon nagyjából a fele) hangját a demokrácia hangjának – tehát a szegények, a tanulatlanok, a szervezetlenek némaságát nem halljuk meg –, akkor önkéntelenül és öntudatlanul magunk is osztálypolitikát folytatunk.

Amennyiben honfitársaink fele nem vesz, nem vehet részt a demokratikus párbeszédben, akkor a közjó (a részérdekekhez képest vett) transzcendenciája öncsalás. Annak, hogy az empirikus, aktív polgárokból álló nemzet, az érdekérvényesítésre képes csoportok összessége a lakosságnak csak a fele, nemcsak a gazdasági, hanem a politikai egyenlőtlenség is az oka.

A kelet-európai demokratikus pártok elfogadták, hogy a nép hangtalan fele politikailag nem létezik, mintha az emberi és politikai jogok *megléte* és *gyakorlása* között nem lehetne kontraszt. Amikor a századfordulón a szociáldemokrácia, a radikalizmus megszervezte és politikai tényezővé tette a proletariátust, az aratómunkásokat, a szegénysorsú diákságot, mindezeknek nem volt még szavazati joguk. Nem segíthették hatalomra a szociáldemokratákat és a radikálisokat (egyetlen forradalmi epizódtól – 1918. október – eltekintve ez soha nem is történt meg); viszont ameddig a *forradalmi* osztálypolitikának voltak

esélyei (a harmincas évekig), azaz lehetett harcias nyomásgyakorlással a politikai nemzet kereteit tágítani, addig volt szavuk a közjó meghatározásában mind a döntő konfliktus részvevőinek.

Nem szükségszerű tehát, hogy a hallgató többség hallgató maradjon. Ahhoz azonban, hogy ez a helyzet megváltozzék, először is el kell ismerni, hogy a probléma: probléma.

Akár a *trickle-down* effektus (a jólét növekedésével mindenki anyagi helyzete javul, bár a relatív egyenlőtlenségek megmaradnak), akár az újraelosztás, akár (mint Nyugat-Európában) a kettő kombinációja révén közeledik a virtuális nemzet (vagyis az egész nép) az empirikus nemzethez (vagyis az aktív polgárok módos kisebbségéhez), annál inkább válhat valóra a liberális hagyomány szabadságeszménye, amely ugyan nem a politikai részvétel gondolatán nyugszik, de amelynek a modern változata nem tűri az aktív és passzív polgárok közötti megkülönböztetést. De itt nem is a szabadelvű doktrínához való hűségéről van szó, nem is a politikai irányzatok és tradíciók sajátosságainak gépies sorolásáról – ehhez az eszmetörténeti műveltség is túl nagy Magyarországon. Ami fontos: mondhatjuk ugyan a *negatív szabadság* híveivel (akik közé magam is tartoztam még hét-nyolc évvel ezelőtt, de a bizonyítékok súlya alatt megtörve kénytelen voltam revidálni nézeteimet), hogy az embereknek jogukban áll hátat fordítani a politikának (ami kétségtelen, bár nagyon csúnya dolog), aki nem akar a politikai nemzet része lenni, az kimutatkozhat – de akkor megfélemezünk azokról, akiknek *nem áll módjukban* a politikai részvétel, mert túlságosan szegények, betegek, stigmatizáltak, tudatlanok, részegek, a populáris tömegkultúra áldozatai, vagy egyszerűen túlságosan elfoglaltak, fáradtak, enerváltak, reményvesztettek, nem is szólva az erkölcsi balekokról, a konformistákról, a filiszterekről, a cinikusokról.

A *maradék* – az aktív polgárokból álló valóságos politikai nemzet – jelenté-

keny része sem híve a demokráciának: a résznek ez a része önsorsrontó módon kész rá, hogy szétzúzza a szabadságot.

A demokrácia aktív híveinek táborában (különösen szemben az egyesült jobboldal kihívóan nyílt polgári osztálypolitikájával, amelynek hosszú távú fönntartása csak rendőrállami eszközökkel, a nyilvánosság brutális korlátozásával és fajgyűlölő propagandával képzelhető el a politikai korrupció változatlan virágzása mellett) csak akkor mentheti meg a szabad társadalmat (és persze önmagát), ha türelmesen és perspektivikusan átalakítja politikáját, és ez a politika – ha tetszik, ha nem – a jelenlegi körülmények között *csak baloldali színezetű lehet*. Ezt nehezemre esett leírni, de ez mellékes. A jelek szerint sokaknak igazuk volt velem szemben: ezt készséggel elismerem. Csak azt remélem, a tanulékonyág nem érv velem szemben, de ha igen, üsse kő.

Ez nem politikai program; mindössze az a benyomásom, hogy a liberális-demokratikus értelmiségnek baloldali fordulatra van szüksége; kommunista-ellenes múltunk miatt érzelmileg ez még mindig nem könnyű. És hát persze valamit kellene kezdeni a jelenlegi parlamenti ellenzékhez fűződő viszonyunkkal is.

Akárhogy is van – Magyarországon a demokrácia, a hatékony, valóságos jog-egyenlőség hívei előtt a kritikai, a fölvilágosító és a szervezőmunka nehéz évtizedei állnak. Az első lépés nyilván az önnevelés, a hamis illúziók mellett a hamis dezillúziók levetkőzése. Mindezekelőtt arra van szükség, hogy a gazdasági és politikai egyenlőtlenség, továbbá a faji diszkrimináció és az ideggyűlölet áldozatainak lehetővé tegyünk, hogy hallassák a hangjukat. (Nem szabad őket „vesztéseknek” nevezni, hiszen ez azt a látszatot kelthetné, mintha a rendszerváltás okozta volna a gazdasági válságot, nem pedig – megfordítva – a gazdasági válság idézte volna elő a rendszerváltást.)

Magyarországon nincsen szakszervezeti mozgalom, amely e nevet megérde-

melné. Magyarországon nincsen – függetlenül néhány bátor, intelligens, önfeláldozó és a körülményekhez képest hihetetlenül sikeres emberi jogi csoporttól – valódi polgárjogi mozgalom. Magyarországon nincsen radikális ifjúság. Magyarországon nincsen antifasiszta-antirasszista mozgalom. Magyarországon nincsen szervezett jótékonyosság a honpolgárok nagylelkű adakozásából. Magyarországon nincsen mozgalma a munkanélkülieknek, a hajléktalanoknak, a kisnyugdíjasoknak, az elnyomott etnikai kisebbségeknek, a homoszexuálisoknak. Magyarországon (néhány marginális csoportot leszámítva) nincs a demokratikus mozgalmak bázisának „horizontális” kapcsolata a külfölddel. Magyarországon nincsen szervezete a vallásszabadság híveinek és nincs a szabadgondolkodóknak. Magyarországon megszűnt a tudományos ismeretterjesztés, a fölnőttoktatás, a szervezett gyermekvédelem, a szervezett antialkoholizmus, a szolidaritás hiánya miatt gyöngék a mozgássérültek, a nagyothallók, a gyöngénlátók érdekvédelmi szervezetei, és – a Társaság a Szabadságjogokért nagyszerű erőfeszítései ellenére – nincsenek komoly erők az elmegógyintézeti ápoltak, a kábítószeresek és általában a betegek emberi jogai védelmében.

A demokrácia legfőbb védőbástyája még mindig a liberális és/vagy baloldali sajtó, a virágzó folyóirat-irodalom, de az emancipációs mozgalmi háttér nélkül ez a hatalmas papírtömeg kevésbé hatásos, mint a *Huszadik Század*, a *Nyugat* és a *Szocializmus*, a *Szabadgondolat* összesen mintegy másfélezer példánya volt valaha. Az újságok, a kereskedelmi rádió- és tévéállomások, bármennyire kiváló újdonságok fél évszázad diktatúras szájára után, végül is üzleti vállalkozások, nem szállhatnak szembe a represszív *polgári* közvéleménnyel.

A bolsevik mentalitással szembeni jogos és indokolt ellenszenv miatt a demokratikus értelmiség vonakodik attól, hogy aufklárista módon „fölülről” szer-

vezze meg a szenvedők ellenállását a balsorssal szemben. Pedig ezt a dilemmát nem lehet föloldani. A jobboldalnak nincsenek ilyen aggályai, amikor – kiterjesztve amúgy is nagyszabású klikkhálózatát, amely egyesületek, asztaltársaságok, mozgalmacsok százai-ból áll – kézbe veszi a Fradi és a Kispest kiválóan mozgósítható szurkolótáborát vagy a történelmi egyházak infrastruktúráját.

A baloldalnak és a liberális középnek már nem állnak rendelkezésére azok a valaha szinte természetinek tetsző adottságok – a szabadkőművesség, a zsidó radikalizmus, a fővárosi „községi” liberálisizmus, a szakszervezetek, az aufklárista-emancipációs kultúrfőlény –, amelyek közömbösíteni tudták a politikai vereségeket. A kommunista diktatúra mindezt elpusztította, ráadásul (itt ki nem fejthető okokból) megszüntette a *népi* mozgalom baloldali-radikális jellegét. Még a pszichoanalízis sem az a föl-szabadító hadsereg, ami volt.

Tehát a demokratikus reformfolyamat baloldali fordulatához nem áll rendelkezésre semmi más, csak a jogfosztottak és a szenvedők iránti erkölcsi szolidaritás: de ez volt a kiindulópontja a reformkorban a klasszikus magyar szabadelvűségnek, a századforduló radikalizmusának (Jászi meghatározásával: „liberális szocializmusának”) és a népi írók földosztó radikalizmusának is.

A középosztály már szabad: ez remek, bár ez a szabadság is védelemre szorul az autoritárius, cenzúrázó, represszív, rasszista erőkkel szemben. De azok az emberek, akik – mert munkanélküliek, mert hajléktalanok, mert betegek, mert öregek, mert háziasszonyok, mert agyondolgozottak és agyonhajszoltak, mert kiszolgáltatottak a bomlodozó társadalom erőszakának és törvénytelenységének, mert műveletlenek, mert nincs jó szakmájuk, mert alkoholisták, kábítószeresek, tévémaniások, örültek, babonások – képtelenek változtatni a helyzetükön, akik a hobbes-i természeti állapotban a legnyersebb

darwini szelekció kivetettjei, akiknek egyetlen vigasza a zaj, a kábulat, a fizikai kéj és fájdalom zűrzavaros mámora, amelyet az egyhangúan lüktető, mindennütt dübögő olcsó gépzene kísér mint a tragédia kórusának keserű paródiája, akiknek egyetlen öröme az olykori bevásárlás: ők segítségre szorulnak, mert nem tudnak segíteni magukon. S bár kevesebben vannak, mint hatvan-hetven éve, sokan vannak. S a régi szegényekhez képest veszítettek is: elvesztették a hagyományos szokásrend és az improvizatív népművészet fogódzóit, elvesztették a vallást és a szociáldemokrata munkásmozgalom „népi fölvilágosodását”.

A klasszikus osztrák-magyar szabadelvűség (amely nálunk Kollárral, Berzeviczyvel, Kármánnal kezdődik, és amelynek talán Kölcsey a leginspirálóbb alakja) a paraszti nyomor és az önkényes-patriarchális büntetőjog megszüntetésének kísérletével kezdődik. A *falujegyzője* problémalistája (a „megélhetési bűnözéstől” a cigánykérdésen át a türhetetlen börtönviszonyokig, a jogrend osztályelfogultságáig és a közigazgatási korrupcióig, a választási politika – „korteskedés” – ürességéig) ma, 1998-ban is időszerű. A legegységesebb humanizmus alapkövetelménye – *az állam a gyöngék védelmezője* – ma is teljesületlen. A szabadelvűség számára a kapitalizmus nem öncél, hanem a gazdasági racionalitás, a tudományos és technikai invenció, a kalandos individualitás fölzsabadításának hatalmas (bár veszedelmes) eszköze. Nem a *polgári* osztályérdek – a liberálisok kezdetben nemesek voltak és értelmiségiek, a *polgárok* meg céhes, védővamos, versenyellenes, antiszemita, középkorias *reakciók* –, hanem a részvét, az egyetemes emancipáció és az egalitárius (az arisztokratikus fölvilágosító elittől fokozatosan bővített) politikai nemzet volt az eszményképük. Az első reformnemzedék abban különbözött a másodiktól, hogy az előbbi a honpolgári közösség tagságát (egyébként ésszerű) föltételekhez kötötte (tulajdon, műveltség), az utóbbi azonban

rájött, hogy nem lehet megvárni, ameddig a lakosság kizárt négyötöde „alkalmassá” és „méltóvá” válik a politikai nemzetben való részvételre.

Ma virtuálisan mindenki tagja (lehet) a honpolgárok közösségének: nincsenek jogi, csak gazdasági, politikai és kulturális akadályok. A futballmeccsek vérengző helótái, az elnéptelenedő falvakban hátramaradt, apró lépésekből, gyűjtögetésből „élő” szerencsétlenek nem ugyanabban a világban élnek, mint a velencei Guggenheim-múzeumba, berlini színházba és bécsi operába járó, brokkoli- és Chardonnay-fogyasztó fölső középosztály és patrícius értelmiség. És nem is abban, mint az úszómedencés kerti mulatságokon és fallabdapartik utáni csöndes whiskszopogásokon megjelenő fölső kleptokrácia a tizenéves sellőivel.

Ez türhetetlen, ahogy mindig is türhetetlen volt.

A hiba, amelyet a liberális értelmiség (nem utolsósorban e sorok írója) elkövetett, az volt, hogy föltételezte: a pluralista-liberális demokrácia mindenkinek lehetőséget ad a politikai részvételre, kinek-kinek a maga dolga, hogy él-e vele vagy sem. Ennek a nézetnek a szocialista kritikája, mivel többnyire antiliberális volt és antipluralista, nem tett hatást az emberre. Ettől függetlenül: *a politikai közösség egyetemessé-valóságossá tétele a liberális demokráciában nem adottság, hanem „harc kérdés”*.

A demokratikus értelmiség nem tehet mást – hiába minden kapálózás, hiába lettek az amerikai trockistákból és a magyar anarchistákból újkonzervatívok –, mint hogy, amiként az elmúlt háromszáz évben mindig, túllép a polgársággal közös osztályérdekein, és *a részvét szenvedélyéből, a szenvedőkkel való szolidaritásból indul ki*. Fölületes elemzők ilyenkor azt szokták mondani, hogy ez csak kisebbséget érint és nyerhet meg. Ez a vélemény tiszta elmebaj. Ez azt föltételezi, hogy a cselekvésnek nem lehet más indítéka, mint az önérdek. A pucér osztályönzésnek ez az apoteózis maga a barbárság. Tudom, hogy sötét

műveletlenségükről nevezetes egyének ma épp ezt nevezik liberalizmusnak Magyarországon, mintha a liberalizmus kanonikus szövege – Kölcsey himnusza: „egy dal” – nem volna ismert hazánkban. A magyar szabadelvűség azé az emberé is kell hogy legyen, aki nem lelé honját e hazában. Az üldözött: ő az, akire a magyar liberális gondolt.

Magyarország annyira az emancipációs hagyomány pátriája, hogy még a szélsőjobbaldali rohamosztigosok is összevágják a csizmájukat, amikor fölzendül a liberalizmus himnusza, amely történetesen a magyar himnusz – és amely egyébként a tipikus magyar szabadelvű reményvesztettség és borulátás himnusza is.

De ez a hagyomány minduntalan alámerül a barbárság, részvétlenség, cinizmus és gyávaság világában, amelyből csak olyan szigetek emelkednek ki, mint a fővárosi szociális intézmények, amelyek belső konfliktusaik és csekély befolyásuk ellenére (hiszen a valódi hatalom a kerületeknél van) legalább jelképesen fönntartják a szolidaritás eszményét.

24

Amikor az első reformnemzedék harcba kezdett, megalapította a Magyar Tudományos Akadémiát, a második reformnemzedék pedig a Társadalomtudományi Társaságot. Azt hiszem, a demokratikus értelmiségnek komoly önnevelésre és tanulásra van szüksége ahhoz, hogy a szükséges reformokat megtervezze és elindítsa. Sok mindent újra kell gondolni, és az egymástól elszigetelten dolgozó csoportoknak sok mindent kellene megtudniuk egymástól és egymásról. Soha nem utaztak ilyen sokat a magyar értelmiségiek, és még soha nem tudtak kevesebbet a Nyugatról.

A politikai közösség valóságosságyetemessé válásától a kultúránk sorsa is függ. A radikális elutasítás korszakának csúcspontján is azt mondhatta Korolenko, hogy „hazám: az orosz irodalom”. Szociológiai kényszerek nyomása alatt az új magyar irodalom egyre inkább akadémiai diszciplínává vá-

lik, amelyet specialisták írnak specialistáknak, akár a molekuláris biológia valamelyik ezoterikus mellékágában. De ennek ellenére is még mindig a magyar irodalom az, amelyben a legtöbb az elevenség, a tűz, a szertelenség, a játékoság és a mélység, amelyben még folyik az a morális párbeszéd, amely a modern nemzetet többé teszi pusztá fogalomnál.

A kapitalizmus sok tekintetben jót tett Magyarországnak. Életöröm, invenció, kaland, hódítás, excentrikusan érdekes tapasztalatok, magának a változásnak és az újdonságnak az élvezete, merész stílus kísérletek, az önfejű individualizmus lázadó szépségei – aki ezeket nem látja, nem érti az új Kelet-Európát. A fiatal farkasok új polgársága fölszabadító, föllázító hatással volt a szürke vasbeton Kelet-Európára. Persze ez gyökértelen, gyarmati elit a maga *pidgin*-angolságával és Hugo Boss-öltönyeivel, magyartalanságával és bőrfejű elítélleteivel, a rockzenére és a CNN-re korlátozott kultúrájával.

A társadalmi felelősségérzet, odaadás, elkötelezettség, amely a liberális nemességet és a régi liberális polgárságot (és a radikális értelmiséget) jellemezte, nehezen képzelhető el az új, fiatal polgárok életében, amelynek csúcspontja az *acid party*, és a tizenéves modellekkel és hostessekkel perfektuált *gang bang*. Én mindehhez az új burzsoáziának jó szórakozást kívánok, de a dolog dekadenciája félreismerhetetlen.

Egyik oldalon a legvadabb hedonizmus együtt a leplezetlenül státuszörző, kirekesztő, állagvédő agresszivitással, a másikon a nyomor és a bávaság.

Nyilvánvaló, hogy a valódi jogegyenlőséget és társadalmi szolidaritást megalapozó munkát tanulással, fölvilágosítással, ismeretterjesztéssel kell kezdeni, minek az alapja nyilván az empirikus ismeret – de a tapasztalati társadalomkutatás nem is áll olyan rosszul, bár mintha elmúltak volna azok az idők, amikor mi, nem szakemberek is szenvedélyesen vitattuk a szociológusok kutatási beszámolóit. Nyilvánvaló-

nak látszik, hogy a politika humanizálása, a szenvedés enyhítése, a tudás terjesztése kell hogy a brutálisan önző osztálypolitika ellenzőinek a célja legyen. Ám a nehézségek gigantikusak. A „létező szocializmus” bukásával minden tekintély szétroncsolódott: nemcsak új politikai autoritás nem született (a közvélemény azt hiszi, az osztálypolitika a végzet, a közjó nem létezik, a köztársaság illúzió vagy hazug frázis), hanem az intellektuális tekintély is megszűnőben: a szakembereken kívül nincs egyetlen lélek Magyarországon, aki elhinné a hivatalos statisztikai adatokat, megszűnt az egységes normatív nyelvtan és helyesírás (rendkívül súlyos tünet!).

A diktatúra korszakában a szabadság és a tekintély hiányzó helyét a magyar irodalom töltötte be. Természetesnek tetszett, hogy a szabad társadalomban ezt a helyet majd a valódi demokratikus politika veszi át; ez – éppen a durva osztálypolitika folytán – nem történt meg; a humán kultúra trónfosztását kissé elsiettük. A lelkiismeret hangja meg-megszólal ugyan, ha nagy baj van, de túl halk.

A honpolgári közösséget kíméletlenül kettészakító polgári osztálypolitikát sajnos csak ellenkező irányú (habár egyetemes emancipációs célzatú) osztálypolitikával, a szegények és a kirekesztettek megszervezésével lehet ellensúlyozni. Ez nem lehet marxista osztályharc, hanem jogkiterjesztő reform, amelyben az önföltszabadításon kívül újragondolandó, ám elkerülhetetlen szerepet kell játszania az állami újraelosztásnak. Miután Európa (persze Nyugat-Európa) ismét baloldali kontinens lett, az újragondolás munkáját nem kell egyedül elvégeznünk. (Fölvívnám a figyelmet az amerikai szakszervezetek és a kbelükben működő munkáspártok föltámadására, amiről a pesti sajtóban nem olvashatni.)

De ha már baloldali fordulatot vagyok kénytelen sürgetni – egyelőre a demokratikus értelmiségen belül –, mégsem kerülhetem meg az MSZP kérdését. Sajnos nem ismerem elég jól a

Magyar Szocialista Pártot (nem is könnyű), de a látható fele nem nagyon volt más, mint a nómenklátúra-burzoázia fedővállalkozása. Érzelmileg éppúgy befolyásolta a rendszerváltással szembeni dacreakció, mint a diktatúrás múlt miatti szégyen.

1994 és 1998 között mint kormányzó párt a legkülönbözőbb irányokban politizált, és – talán meglepő módon – két, a följobbi értelemben vett reformeri, „balliberális” törvény is (büntetőeljárás, egészségügy) fűződik miniszterei, szakértői nevéhez. De alapvetően alaktalan konglomerátumnak tetszik, számomra nem túl megnyerő érdekcsoportok koalíciójának. Képes lehet-e az MSZP szerepet játszani a kasztosodó, zárt polgári osztálypolitikát emancipációs-republikánus szabadságstratégiával fölváltó baloldali fordulatban? Nem tudom. (Legutóbbi baloldali népfreontos fölhívása nem ellenszenves.)

Amikor szemleírók rutinszerűen sürgetik az MSZP-t, hogy váljék „valódi szociáldemokrata párttá”, ezen azt értik, hogy tolódjék tovább jobbra. Pedig Oskar Lafontaine, Otto Schily, Joschka Fischer balra áll a mai MSZP-től, a teljes francia kormányról nem is beszélve. Az MSZP, bár nem régimódi proletárpárt, mégis régimódi. Még a keletnémet PDS is könnyen megtalálta a kapcsolatot a radikális-alternatív „szcénával”, képes volt szembeszállni az idegengyűlölettel és a homofóbiával, ami a munkanélküliséggel küzdő, tönkrement Poroszországban nem épp kézenfekvő. Az MSZP éppúgy a középosztály pártja, mint a többi, és inkább az *establishment* pártja, mint a többi. Meglepetésére kipottyánván a hatalomból, igen ingerült. Mélységesen kelet-kelet-európai. Lehet, hogy a mélyben egyéb is van, de erről kívülállók mit sem tudhatnak.

A demokratikus értelmiség, ha hátat fordít az osztályönzés politikájának, ha a szegények és kizsároltak emancipációjára törekszik, ha eltökélte, hogy nem tűri szótlannul a fajüldözés és idegengyűlölet, a közrendnek hazudott

egyenruhás önbíráskodás rendszerre válását, ha nem titkolja tovább a lázadó életöröm és a részvételi szenvedély forradalmi affektusát (ahogy én is elnyomtam ezt magamban), akkor rászorul a szövetségesekre. De a lényeg nem ez.

Az a lényeg, hogy egyedül vagy másokkal, kimondjuk százszor és ezerszer, hogy nem tűrjük, ami tűrhetetlen.

3

A modern demokrácia polgára kétféleképpen is lehet tehetetlen: az egyik mód az, amelyben a kormányzat mindent kivesz a kezéből, a rendszer merev, a honpolgárnak túl kevés a beleszólása saját ügyei vitelébe, az egyszerűsítő sémákba senki nem fér bele, az egyéni erőfeszítések nem járnak látható eredménnyel, az üzleti leleményesség, találtkönység, fantázia létrehozta többlet-hasznot elviszi az adószedő.

De van a tehetetlenségnek másik formája is. Ez a demokratikus akaratképzés megbénulásával kapcsolatos. Ahogyan összezsugorodik a kormányzás „tematikus” területe, annál kevesebb közös ügy van, amelyben közös demokratikus akcióval változást lehetne elérni.

A bürokrácia helyettünk intézi a dolgainkat a maga hivatali szemlélete, igazgatási-tervező logikája szerint, a neokonzervatív forradalmon átesett liberális kapitalizmusban viszont a közügyek akkora mennyisége ment át mintegy magántulajdonba, hogy fölöttebb kevés marad, amit közösen vagy együttesen lehetne vagy kellene elintézni. Amerikában az urbanizáció, a mobilitás, a bevándorlás, a fluktuáló munkaerőpiac miatti szüntelen költözködés folytán a közvélemény formálódása teljesen nyilvánossá válik, a tévék, a helyi rádiók, az Internet, a Web, az America Online (AOL) közvetítésével történik, a helyi tradíciók, bár élnek, politikailag egyre hatástalanabbak, új (elővárosi) kisegyházaktól eltekintve (ezek egyre számosabbak) mozgalmak nem alakíthatók – nincsenek meg hoz-

zájuk a személyi hálók, részben kivéve a számítógépes vallási mozgalmakat a szélsőjobboldalon –, csak időleges kampányok indíthatók levelezési, e-mail és telefonakciók révén. Mindez azzal jár, hogy az országos politikának nincs állandósága, folytonossága (ezt ünnepli Richard Rorty, a kampányok baloldali híve a „mozgalmakkal” szemben), a nép „aggregált”, összeadódó hatalma egyre csökken anélkül, hogy bárki más átvenné ezt a hatalmat.

Bárminek a megszervezése a közösségi érintkezés megritkulása, elvékonyodása miatt rengeteg pénzbe kerül. Ezért hatalmas helyzeti előnyük van mindazoknak a csoportoknak, amelyek – bár kisebbségek – még mindig tradíció, közös világnézeti és kulturális gyakorlat útján tömörülnek össze; ilyen a keresztény/zsidó jobboldal, és ilyen a baloldali értelmiség. Egy-egy kis példányszámú radikális folyóirat vagy irányzatos helyi *talk radio* (ez utóbbi főleg konzervatív-populista, értsd: anti-elitista jelenség) sikerebben szocializál politikailag, mint a nagy pártok vagy a hagyományos („network”) tévé (szemben a „kábelbulvár”, *tabloid* szennycsatornákkal, amelyet a Mahir-banda Magyarországon is alapítani készül). A hagyományos hálózatok csak meglehetősen üres konszenzus megteremtésére képesek. Ezért az összetartó kis csoportok befolyása nőttön-nő, de a velük szembeni bizalmatlanság is gyarapszik.

Ám a közügyek (közérdek, közjó) összelapadásának, az „államtalanításnak”, a „szolgáltató” vagy „éjjeliórálamnak” a korszaka Nyugaton befejeződött, mert a demokrácia piaci modellje tarthatatlan. A piac a modern liberális demokráciának csak alrendszere. Maga a liberális demokrácia nem lehet a választók mint „fogyasztók” és „ügyfelek” politikai „megrendeléseire” vagy „megbízásaiért” való versenyfutás, amelyben a közvélemény-kutatás a marketing/piackutatás szerepét tölti be (vö. „clintonizmus”).

Miért nem?

A válasz attól függ, mit tartunk afe-

lól, van-e a szabad társadalom életében egyéb is, mint egyéni és csoportérdek, vágy, szenvedély, előítélet, vélekedés. Van-e valami túl Hobbes, Hume, Shaftesbury, Adam Smith, Burke, de Maistre morálpszichológiáján, ami mindezekhez képest *transzcendens*, nevezetesen: az Ész...? Van-e valami föléleszthető a „jóléti állam” és a „közszolgálat(iság)” első nagy teoretikusának, a *kontinentális* szabadelvűség filozófusának, Hegel György Vilmos Frigyesnek a munkásságában? (Az olvasót kérem, tekintsen el másfél évszázad antihegeliánus kliséitől, még akkor is, ha netán meggyőzték Fries, Haym, Schopenhauer, Kierkegaard, Schelling, Marx, Popper patinás rágalmait.) Van-e az államnak funkciója azon túl, hogy a civil társadalom szabadságának a kezeze? Lehet-e fönntartanunk a szabad társadalmat, ha erkölcsi funkciót tulajdonítunk az államnak?

A kérdés azért is jelentős *regionális* értelemben, mert a nyolcvanas-kilencvenes éveknek a diktatúrával, majd az úgynevezett „tekintélyelvűséggel” folytatott küzdelmei az *államellenesség* libertárius stílusában folytak, beleértve e sorok írójának előbb anarchisztikus, majd neokonzervatív/ultraliberális barikádharcait. (Szerző világnézeti cikkcakkjait illetően lásd **Eörsi István** közírói életművét.) Ezek a küzdelmek hasznosak voltak, hozzájárultak a szabadság kivívásához és megvédelmezéséhez, de problémákat is okoztak, amelyekkel – a hagyományos szociáldemokrata baloldal szűnni nem akaró bírálatai közepette se – nem voltunk képesek vagy hajlandók elszámolni.

Mindenekelőtt azzal vagy arról, hogy a *jogok* vajon pusztán azt jelentik-e, hogy a széna vagy szalma közti szabad, szuverén döntésünkbe beleszólhat-e intézmény vagy se. (Se.) Mármost ez azt jelentené, hogy a szabadság nem nyújt rá módot, hogy az erkölcsi döntés, életforma-választás magánszférájába bevonjuk azt, amit korábban a *világ* erkölcsi állapotának neveztek. A jó és a gonosz magánügy, ez klassz: kanonok és nép-

biztosok nem szólnak bele abba, hogy mit gondolunk és hogyan szeretkezünk. Ám ezáltal a moralitás láthatatlanná, némává, kommunikálhatatlanná változik. Nincs mit megbeszélni. Ez rettentő önkorlátozás, hiszen *van véleményünk arról*, hogy ki mit gondol és hogyan szeretkeznek: az *érdekes* kérdések irracionálissá válnak. Zárójelbe kerülnek (vö. az „értékválasztás” nevű filozófiai képtelenséggel).

Mindenki elismeri (de ilyen körülmények között nem tud mellette érvelni), hogy eminens *érdekünk*, hogy másokkal is méltányosan bánjanak, mert nem akarunk igazságtalan és kegyetlen világban élni akkor sem, ha nekünk történetesen épp jól megy. Eminens *érdekünk* az is, hogy az utódainkra még használható természeti környezetet hagyjunk. *Érdekünk*, hogy a hazánk méltó szerepet játsszék a világban, mert szeretjük a hazánkat és büszkék akarunk lenni rá. *Érdekünk*, hogy a világban senkit se fűzzenek rabláncra vagy éheztesse, mert az emberi nemhez tartozunk, és mindenkivel szemben van némi felelősségünk. Ezeket az *érdekeket* lehet (és szokás) úgy magyarázni, hogy egyszerűen a jó „közérzetünkhöz” van szükségünk rá, hogy tudjuk: a gazság és a cudarság nem érvényesülhet korlátlanul, hogy *a részvét szenvedélye* (természeti adottság, vö. Rousseau) készlet bennünket arra, hogy enyhítsük mások szenvedését, amelyet pszichológiai okokból képtelenek vagyunk elviselni. Más szóval tehát: még az önzetlen cselekedetekre is önös indítékok (motivációk) készletnek bennünket, de ez biztató is, hiszen akkor önző (bűnös) természetünk lehetségessé, sőt szükségszerűvé teszi, hogy jók legyünk (olykor), hisz különben boldogtalanok volnánk.

Ez az okfejtés azonban nem áll meg a történelmi tapasztalat fényében, bármilyen nagyszerű gondolkodók vették néha fontolóra. Tudjuk, hogy a nyilvános kivégzések mekkora tömegeket vonzottak és vonzanak mindig. Ruanda példáján bárki láthatja, mekkora életörömet

és lelkesedést vált ki az egyszerű dolgozóból, ha gyilkolhat; a feleség még a korrekt háziasszonyi feltékenységet is félreteszi, ha férje a nemkívánatos csoporthoz tartozó nőt a szeme láttára erőszakolja meg, föltéve, ha utána lefejezi a riherongyot. De hát a huszadik századi Európában nem is kell ilyen egzotikus példákhoz folyamodni. A „jó közérzetre” stb. való hivatkozás nem támasztja alá kellőképpen az igazságosságára, a jó életre, az erkölcsi világrendre való igényünket. Ösztönös készleteseink ilyenek meg olyanok, nem lehet belőlük kiindulni. A koherencia sem erősségünk – vö. a klasszikus esettel: akik ellenzik az abortuszt az életszentség nevében, többnyire helyeslik a halálbüntetést és elvetik a pacifizmust, és megfordítva.

A politikában elég abból kiindulnunk, hogy az embert embernek tekintjük. Nicholas Mosley (Lord Ravensdale) írja önéletrajzának (*Efforts at Truth*, London, 1994, Secker & Warburg) dél-afrikai fejezetében a búr rasszistákról (anno 1960): ha a feketék jogairól hallanak, értetlenül néznek rád, mert érthetetlennek találják, amit mondasz. Mint ha lovakról beszélne. Ez az a helyzet, amelyben filozófusok elhallgatnak: az ember, aki ránéz a másik emberi lényre, és valami egyébnek nevezi.

Föl szoktam hozni, hogy a francia *vilain* („hitvány”) és az angol *villain* („gazember, bűnöző”) kifejezés a késő latin *villanus* („falusi”), *villa* („falu”) szóból ered, a magyar *paraszt* szó az „együgyű, hülye” jelentésű szláv gyökből: a társadalmi vagy osztálymegvetés ősi öröksége (amely ellen nálunk csak a századforduló radikálisai és szindikalistái, majd a harmincas években a népi írók lázadtak föl *igazán*, pedig ezt már a fölvilágosítók – Kollár, Berzeviczy, Hajnóczy stb. – is utálták).

Az univerzális „embernek tartás” politikája a modern korban az emberi jogok és a társadalmi szolidaritás politikája (arról, hogy a mai liberalizmus miért részesíti előnyben a „kevésbé egyenlőket”, lásd Kis János tanulmányát John

Rawlsról: *Világosság* XXXIX, 1998/8–9), amelyben voltaképpen összeolvad a szó-lásszabadság ősi filozófiai követelése (mindenki véleménye, sejtése releváns intellektuálisan) a politikai egyenlőség, jogegyenlőség, egyenlő jogok újabb követelésével (mindenki akarata releváns politikailag). Azoknak a gondolkodása és akarata is releváns – még ha helytelen és jogtalan is netán olykor –, akik helyzetük miatt nem tudnak „megbízást” vagy „megrendelést” adni a politikai „vállalkozóknak”.

Ma az *aktív* és a *passzív* honpolgárok között nincs közjogi választóvonal, de informálisan persze van. A passzív honpolgárok közül akkor lesz aktív, ha – a régi szocdem kürtszó – megszervezik magukat. Erős szakszervezeti, fogyasztói, környezetvédelmi, humanitárius, regionális, szövetkezeti, etnikai, női és diákmozgalmak nélkül az *aktív/passzív* differencia nem tűnik el. Ámde ezek a mozgalmak csak akkor válhatnak csoportos érdekvédelmi, azaz vágyközösségekből a *közügy* és a *közjó* reprezentánsaivá a *nem érintettek* (tehát „a haladó polgárság”) és a „haladó értelmiség” főlő rétegei) számára is, ha mindenki elismeri: *van, létezik* közös szféra, közös fórum, aréna, agora, amely a megaláztatottak és megszomorítottak kényszerű és szomorú szenvedélyén és a többiek részvételének szenvedélyén túl (transzcenzus) rendelkezik reális léttel, amelyet az Ész közvetít, tesz érthetővé és érzelmileg valóságossá a politikai közösség (a nép, a nemzet) számára. Ha a politikai közösség csak elkülönült, bár külön-külön jogosult affektusokkal „érkezik” a közügy szférájába, akkor a közösség sorsa a Szív szenvedélyeinek martaléka lesz – s ha fölülkerekedik az önzés, a kegyetlenség, a megvetés a szívből, akkor a közösség megszűnik, az alsó néposztályok tagjainak neve: „hülye, hitvány gazember”, majd: *nem ember*, söpredék, bunkó, „etnikum”. (Művelt és jó modorú olvasóim valószínűleg nem is tudják, mit jelent bizonyos körökben, bizonyos „borkombinátokban” ez a szó: etnikum. A nyájias olvasó

járjon többet társaságba a II. és XII. kerületben – ez Budán van, a lombosdombos polgári vidéken.)

Az egyes hátrányos helyzetű embercsoportok harca az életesélyekért és az egyenlő méltóságért, bár releváns lehet és tiszteletre méltó, ugyanúgy csak a hatalomért és a zsákmányért folytatott harc lesz, mint a jelenlegi magyarországi kormány *polgári* osztálypolitikája (bár az igazságosság szemszögéből indokoltabb), ha nem teremődik meg körülötte az univerzalista konszenzus.

Ennek a konszenzusnak a letéteményese pedig csak a *hazafias nemzeti kultúra* lehet. (Remélem, tíz év politikai esszéírása után ezeket a jelzőket nem kell megvédenem a sovén, fajvédő és hazaffyas látszatokkal szemben: klasszikus republikánus nézeteim – a bírálatokból megítélhetően – közismertek.) Épp ezen a téren a legveszedelmesebb az egyesült magyar jobboldal. Miután úgy döntött, hogy erkölcsileg helytelen a liberális lapok banki támogatása, de a radikális jobboldali lapok banki, sőt állami támogatása erkölcsileg helyes (lásd Debreczeni József kárörömódáját a *Népszabadságban*, 1998. november 7.), majd úgy, hogy a Nemzeti Színházhoz nem lehet közük a magyar liberálisoknak (lásd Katona Kálmán közlekedési miniszter cinikus interjút a *Magyar Hírlapban*, 1998. november 17.), majd úgy, hogy a Nemzeti Kulturális Alapot meg kell szüntetni, de 20 milliárdos Nemeskürty-alapot kell létrehozni a jobboldali kulturális hegemonia megteremtésére – világos, hogy a magyar népközösség egyetlen esélyét arra, hogy *legyen* közös kultúrája, el kívánja játszani.

A magyar jobboldal a századforduló óta gyűlöli a modern magyar kultúrát. Az új magyar jobboldal – rövid habozás után – Horthyt és Gömböst választotta Illyéssel és Németh Lászlóval szemben, akik persze szocialisták voltak, bár történelmi okokból (zsidók stb.) nem részei a baloldali hagyománynak. Ha Orbán 2006-ig hatalmon marad, a magyar kultúra és a magyar értelmiség frondőr,

lázadó beállítottsága állandósulhat, ami nem előny. Ugyanis a magyar kurucság már másfél évszázada csak duzzogás, „sérelemi” retorika, pántragikus ború és „fátum”-vallás. Evvel nem megyünk semmire. Kétszáz éve „*vonulunk ki*” karikás szemmel, drámaian öszülő halántékkal és elegáns, hosszú ujjú, sápadt kézlegyintéssel a politikából, mondván, csinálják csak a disznók, ők értenek hozzá.

Vitáinktól eltekintve, helyeslem Szalai Erzsébet agitációját és propagandáját a „kritikai értelmiség” föltámasztása mellett. Persze az ő változata kurucos-radikális-újbaloldali (már abban is, hogy néha kacérkodik a jobboldallal: mindenki inkább, mint a középpártiak): minden *helyeslés* gyanús. De ezek csak árnyalatok: a lényegyet illetően kedvelem, amit mond – a tónusát is szeretem –, helyén van a szíve, ami mindennél fontosabb. Az esze is bámulatos, persze.

A megítélésem szerint szükséges baloldali fordulat legfőbb akadálya természetesen a kommunista korszak bűnlajstroma és az utódpárti-kleptokrati-
kus übersimli.

Napjaink egyik legerdekesebb új publicistája – Para-Kovács, Révész Sándor, Seres László, Uj Péter, a *MaNcs* vezércikkírói, Nádori Péter, Vágvolgyi B. András és az utóbbiakról csak előjelekben megkülönböztethető Bayer Zsolt mellett –, Bruck András írja emlékezetesen: „...a legrosszabb Fidesz is jobb, mint a legjobb MSZP” (*Élet és Irodalom*, 1998. október 30.). Az érzés indokolt, érthető, tulajdonképpen osztom is; Bruck azt az apróságot azonban figyelmen kívül hagyja, hogy Fidesz-kormány egyszerűen nincs – ez MSZMP/MDF/FKGP-kormány. A grandiózus hasonlat (Lukács György-parafraízis) egyik terminusa hiányzik. Mert ha igazat mondunk, a mondat így hangzanék: „...a legrosszabb reformkommunista is jobb, mint a legjobb reformkommunista” – és hát lássuk be, ennek nincs sok értelme. Amit még látni kell: az egyesült magyar jobboldal az MSZMP méhében fogant. Az andropovi antiszemitizmus kelet-európai utódai ma „jobboldalinak”

tetszenek, részben azzá is váltak csakugyan. Csurka Istvántól Boross Péterig, Gidai Erzsébettől Boros Imréig valamilyen a múlt rendszer tényezői voltak. *És ez mond valamit a múlt rendszerről.* A kelet-európai kommunista állampártok sok fasisztát vagy a faszizmuson még épp inneni radikális sovinsztát, rasszistát, militaristát neveltek. Az Orbán-korszakban pártállami múlttal és pártállami beállítottsággal – akár horvát, román és szlovák szomszédainknál – lehet jobboldali és szélsőjobboldali karriert csinálni. De lehet szociáldemokrata karriert is csinálni. (Liberális karriert még mindig alig vagy egyáltalán nem: miért nem tűnik föl ez senkinek?) A kelet-európai szélsőjobboldal egyik döntő bizonyítéka a kései bolsevizmus sötét és primitív dekadenciájának. A „szocialista embertípust” Pálffy G. István, Győri Béla, Murányi László stb. testesítette meg: szegény reátok, kommunisták!

Tehát hála Orbán Viktor szövetségi politikájának most már csak az számít, hogy ki hol áll, és milyen sorsot szán a magyar népnek. Az *ÉS* többi cikkírójával egyetemben én nem felejték, és a kommunista korszak lopakodó rehabilitációjához nem leszek partner; de be kell látnunk, hogy az idő múlásával ez egyre kevésbé fontos; ha *csak* erre koncentrálunk (bár ha az Orbán-klikk föl szabadítja a titkos irattárakat, imáimba foglalom a nevét), elmulasztjuk a huszonegyedik század legfontosabb küzdelmeit.

En most tulajdonképpen nem írok pártpolitikáról (amit az SZDSZ-szel kapcsolatban érzek, azt gyönyörűen kifejtette Kozák Márton, *Népszava*, 1998. október 2., illetve Vekerdy Tamás, *168 Óra*, 1998. november 10., s még korábban Kis János a *Beszélő* 1998. júniusi számában – új mondanivalóm erről nincs; a Fidesz-MDF-politikáról néhány jó cikk: Seres László, *Népszava*, 1998. október 7., Ripp Zoltán, *Népszava*, 1998. október 12., Révész Sándor, *Népszava*, 1998. október 15., Szikinger István, *Népszava*, 1998. október 16., Agh Attila, *Népszava*, 1998. október 20.,

Bauer Tamás, *Népszabadság*, 1998. október 29., vö. az *ÉS* és a *MaNcs* nagy-szerű vezércikkeivel). Nincs értelme utópikus pártpolitikai költeményeket írni, mint teszi kiváló barátom, Orosz István évek óta tartó rokonszenves *ceterum censeo*-sorozatában az elkerülhetetlen Fidesz-SZDSZ szövetségről, legutóbb: *Élet és Irodalom*, 1998. november 6.). Orosz István nem veszi tudomásul, hogy a Fidesz-MPP a régi értelemben már nem létezik, az SZDSZ pedig... – lásd Kozák Mártont és Vekerdy Tamást, m. f.

Egyetértünk abban, hogy a nép jól tette, hogy *azokat* elküldte, de rosszul, hogy *ezeket* meg behozta. A végeredmény: nulla.

Először, mindenekelőtt a fordulat értelmét kell tisztázni. Ha a *kritikai értelmiség* (Szalai Erzsébet) komolyan veszi azt a funkcióját, amely a *radikális* fölvilágosodás világtörténelmi kudarca ellenére betöltésre vár, akkor meg kell teremtenie egyfelől a brutális osztálypolitika, másfelől a piaci modell (nem a piac piaci modellje, hanem a közjó [politika, demokrácia] piaci modellje) kontráját. Ennek a kezdetre szerintem egybeesik a magyarországi „haladó értelmiség” azonnali, közvetlen osztályérdekeivel.

Ez a kezdet nem lehet más, mint a nemzeti kultúra védelme. Az európai (közelebről: kontinentális – francia, német, olasz) demokráciában, szemben a brit, amerikai-kanadai, Benelux, skandináv, svájci demokráciákkal, a széttartó vágyprojekciók, a „halálösztrön” és a „valóságelv” elfojtó-szublimáló-represszív, egymást körbekergető faktorait a nemzeti kultúra mint racionális nyilvánosság kényszeríti színvallásra. A hivatalnoki kar és/vagy az állami értelmiség mint univerzális osztály közzolgálati éthosza és pátosza (vö. T. G. M.: „Eötvös”, *Világosság* XXXIX, 1998/5–6.) a kritikai nyilvánosság kontrollja alatt: ez a kontinensen a demokrácia racionális utópiájának szubsztantív (szociális) lényege. Ez a racionális utópia a hozzánk földrajzilag legközelebb eső nagy „szociálliberálisok” (Humboldt és Hegel) számára a nyelv és

a történelem kanavaszára föstetik föl, amivel az utópiába beszüremkedik a véletlen, az abszurd, a színjátzó, a változatos, és vélük az életöröm, az Erósz, a képzelődés, a nosztalgikus búbanat, az őrjöngés, a semmiből teremtés (poézis).

A piacon a kalkulások találkoznak irracionálisan. A közügy arénájában viszont a pazarló, a nagylelkű, a teremtő, a gyermeki – pucéron a racionális nyílvanosság rivaldafényében, a nem létező operálkhoz írott nyitányok fülsiketítő tuttijának recsegése, a kabbalista prózában írott rapszódiaiak misztiko-etimológiai vadulásai közepette – találkozik a racionális transzcenzus demokráciájában. A magyarságnak egyedül a kultúrája, elsősorban az irodalma, mindekelőtt a költészete a sajátja: ez biztos. Márpedig abba kell kapaszkodnunk, ami közös.

Ha tetszik, ha nem, a magyar szabadság sorsa a magaskultúrában fog eldőlni, mert a magyar nép mint politikai közösség (nemzet) racionális-kommunikatív létét darabokra szabdalta a durva osztálypolitika és a demokrácia „piaci” modellje, amely nem honpolgárokat, hanem klienseket (ügyfeleket, megrendelőket, politikai fogyasztókat, „bevásárlókat”) teremt, akiknek közös érdekeik lehetnek, de közös javaik aligha. A Szabó Ervin Könyvtár, a TIT, a múzeumok, a könyvkiadás stb. stb.: ezek nemzeti ügyek. Nem lehet elviselni, hogy Nádas Péter, Birkás Ákos, Kurtág György fontosabb legyen Bécsben és Berlinben, mint Debrecenben és Kolozsvárt.

A „polgári”, a burzsoá osztálypolitika tévedhetetlen ösztönnel a nemzeti kultúra nyaki ütőérének elmetszésére készül a maga bugris bugyilicskájával. Ha ez valóra válik, már nem négy, nem nyolc, hanem tizenkét esztendőtté pazaroltunk el a magyar demokrácia drága idejéből.

A magyar értelmiségtől meg kell kérdezni: önök talán örökké fognak élni?

A közjót esetleg képviselni, megtestesíteni, megérteni, megálmodni képes rációt hatalmas társadalmi veszélyek fenyegetik. Egyik oldalról a tehetségek

éhhálála (vagy önkéntes száműzetése), a másiktól: a szörnyű korrupció, a Postabank-modell. (A Postabanktól, lapjain keresztül – *Magyar Narancs, Beszélő* – sajnos én is kaptam pénzt: nincs menekvés. Még jó, ha a cég még mindig tartozik nekem, mint százaknak. De a többi forrásaink is éppily kétesek, valamennyiünkéi. Mivel a zsozsót polgártársaink zsebéből vették ki, talán jó, hogy ez most nyíltan az állami költségvetésből történik: a mecenatúra, a tudományok és művészetek szponzorálása nem lesz sokkal nagyobb és sötétebb üzletek fedősztorija. Most az Orbán/Torgyán-kormány fizet, és nem fogja a nemzeti kultúrát támogatni, csak a saját értelmiségi klienseit. Ezt nem szabad eltűnni, de a fontosabb: alternatív forrásokat kell keresni, ha vannak – a társadalom áldozatkészségét szétzúzta az osztálypolitika, senki nem áldoz arra, aminek nem láthatja a közös funkcióját. Ha a Postabank-modell és a modern magyar kultúra megszűnése között kell választanunk, akkor...? A korrupcióról lásd Sajó András akadémikus szellemes és mélyenszántó tanulmányát a *Beszélő* 1998. augusztus-szeptemberi számában.)

Akárhogy is, a modern magyar kultúra állagmegőrzése, önvédelme életkérdés. Nincs más forrása az invenciónak. A barbárság támadásának aggasztó méreteit még nem látja mindenki. A Horn-Kuncze-kormány minden árulása és mulasztása ellenére nem rombolta le a jobboldal kulturális erődítményeit, noha ezek – a hazai művelődéstörténet sajátosságai miatt – nem túl jelentősek, bár a *Magyar Nemzet* megszerzésére tett egy balul sikerült, értelmetlen és antidemokratikus kísérletet, amelyet nem ment, hogy fölhagytak vele. (Ez külföldön másképp van. Romániában vagy Horvátországban a jobboldal kreatívabb.)

A mai baloldalon a nemzetállam és a honpolgári patriotizmus újrafelfedezése (vö. Richard Rorty: *Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth-Century America*, Cambridge, Mass. – Lon-

don, 1998, Harvard University Press) pragmatikus módon vagy a régi utópikus módon (lásd Roberto Mangabeira Unger: *Democracy Realized: The Progressive Alternative*, London – New York, 1998, Verso, illetve Roberto Mangabeira Unger – Cornel West: *The Future of American Progressivism*, Boston, 1998, Beacon Press) a „kísérleti (kísérletező) demokráciáról” (hogy Immanuel Wallerstein ösdi-íjfonti globális-univerzális ábrándjairól ne is beszéljünk): az ezredvégen újult erővel támad föl a vén vakond, *la vieille taupe*, a Forradalom (vö. e sorok írójának utópiájával is: G. M. Tamás: „Liberty, Equality, Hospitality”, sajtó alatt).

32 A politika a világban ma, ahogyan Roberto Mangabeira Unger írja, „az elkerülhetetlen humanizálása”. Azaz piac, enyhítésekkel. Ez elsősorban kemény munkát és kemény szorongást jelent, a forradalmi „deszublímáció” (Herbert Marcuse) visszavonását, a fantázia-*website* és a szenvedély-*website* izolációját és következmény nélküli diszperzióját, az újító találékonyság digitális becsatornázását; ugyanitt a modernista megastruktúra *unplugged*, a konformista populáris tömegkultúra viszont *wired*. A szabadság birodalmában a szabadon választható „polgári” életformák – visszamenőleg igazolva 1968 néhány előítéletét – többé nem eszmények, amelyeket univerzalizálás céljából fölmutatnak, illetve átengednek az emancipálatlan dolgozó tömegeknek, hiszen a „polgári” életformák (növekvő bevételek mellett) asszimilálódtak a *métro*, *boulot*, *dodo* (metró, meló, szunya) proletárkultúrájához, akkor is, ha a metró a limuzin helyettesíti. A meditáció és az élvezet a „szabad idő” („ráérés”, *loisir*, *leisure*) funkciója volt; de ma már a gazdagok is dolgoznak, és a bohémek: egyetemi tanárok. Tehát a mai liberális demokrácia ajánlata a szegényeknek: ugyanaz a gürcölés – jobb lakásban.

A munkanélküliek és a (kényszerű) háziasszonyok vágyakozása a cég, a hivatal, az üzem rutinjára és hierarchikus méltóságattribúcióira szomorúan

mutatja, hogy még a szénszünet bal-esetszerű anarchiája sem népszerű többé. A szabad időt a számítógépes és videojátékok tervezett képzelgése tölti be, meg az egészségkultusz erényes mazo-chizmusa. *La pensée unique*: a szociálpolitikailag temperált piacgazdaság megbonthatatlan osztályharcos egysége nem tűri a kísérletezést, az utópiát. Ez a baloldalon sincs másképp. Ágh Attila szocialista tudós azt javasolja a liberálisoknak: „...az egyéni emberi szabadságjogok elvont liberalizmusa helyett a centrista jellegét szociálliberalizmussá teljesítve ki az SZDSZ ismét sikeres középpárttá válhatna..., új publikus profilt alakítson ki és leválassza magát az öt pártoló értelmiségiek által keltett kaotikus háttérzajról..., az SZDSZ-en belül a moralizáló és pragmatikus szárny rendszeresen összeütöközött, s ez több kárt okozott a párt imázsának, mint bármilyen külső kritika..., az SZDSZ... arra kényszerült, hogy saját moralizáló »szélsőségeinek« állandó kereszttüzében végezze a munkáját..., belső kritikussai állandó antikampányt folytattak ellene...” (*Népszava*, 1998. november 25.) Világos: sikeres demokratikus párt csak kritika nélkül létezhet – a szenvedőkért szólni akár saját barátaink ellenében, az „absztrakció”, „ideológia”, „moralizálás”; ezeket már az engelszi-lenini *tudományos szocializmus* is ellenezte.

Ami nem szublímálás, elfojtás, mazo-chizmus, halálöszton, valóságelv: az a *pensée unique* képviselőinek utópia. Az új osztálypolitika leghatékonyabb fegyvere az unalom. A dögunalom a „reál-szféra” kitüntetett jegye. „A moralizáló-ideologizáló stílus” (uo.) a szocialista tudós szerint: stílus. Egyszerű stíluspreferencia, ízlésitélet, habitus, szociológiai-lag meghatározható osztályjellegzetesség. Az, hogy valamely politikai „vonzatú” (szépen beszéltek!) erkölcsi ítélet (például: „a cigányverés helytelen”) helytálló lehet, föl sem merül. Ez merő stíluskérdés: minden a munka (céltalan, bár intenzív tevékenység), a pénz, a hatalom dögunalmas szentháromságában.

A pluralizmus káosz. Képzeletgazdag káosz. Ezért kell elnyomni, a politikai fantáziák kakofóniáját hatóságilag centralizálni, sajtóberuházási manőverek milliárdjait ráköltetni arra, hogy néhány éhenkórász liberális publicista végre elhallgasson. Nem lesz moralizálás-ideologizálás, csak „kemény munka”, sok-sok értekezéslet, üres játszadás. Az éhezõ kisebbségeket majd föl-emelik, és õk is nézhetik fûtött szobában a Szomszédokat, a Família Kft.-t és a többit: fõlszabadultak. Ha a nemzeti kultúrának nem lesz szava ahhoz, hogy mit kínáljon a jólét, akkor a jogegyenlõség is represszív marad, bár a fûtött szoba mindig jobb lesz, mint a fagyos, a biztonság mindig jobb, mint

az anarchia és a szeszélyes parancsuralom.

Egy dolog bizonyos. A legutóbbi három évtized lázongásai és tévelygései után mindennél erõsebb lett a honvágy. A hon-vágy. A hon, amelyre vágyunk, nem zárhatja ki többé azokat, akik segítségre szorulnak. Az új osztálypolitika megbünteti a kirekesztetteket azért, mert kirekesztettek. Aki õnhibáján kívül passzív, azt még meg is alázzák. Úgy érzem – bár történelemkönyvek olvasójaként tudomásom van a végzetes kísértésekrõl –, becsületes embernek a gyöngék pártjára kell állnia, különben nem lesz hazánk, és az „élet” és a „jó élet” közötti döntõ különbséget – amelynek fölismerése révén vágyunk emberek – el fogjuk felejtetni.

Az írás elsõ két fejezetébõl terjedelmes részleteket közölt a *Népszabadság* 1998. november 11-i és november 12-i száma; a harmadik fejezet néhány bekezdést tartalmaz a szerzõ egy másik cikkébõl, T. G. M.: „A konzervatív korszak vége”, *Népszava*, 1998. november 7., vö. még: T. G. M.: „Néhány közhely”, *Élet és Irodalom*, 1998. október 23.